

Феномен Коцюбинського

Доля відміряла йому трохи більше ніж 48 років життя. Україна знає і пам'ятає його. Знає і пам'ятає як українського письменника – більшою мірою, і меншою мірою – як громадського діяча. 100 років – такий часовий відрізок відокремлює нашу епоху від його епохи. Впродовж цих 100 років, до речі, так же, як і за його життя, ,

навколо імені «Михайло Михайлович Коцюбинський» гуртувались і гуртуються літератори і літературознавці, історики і митці. В Чернігівському літературно-меморіальному музеї-садибі М.М.Коцюбинського на заходи, присвячені його імені, - презентації книг, мистецькі виставки, творчі конкурси – збирається велике коло зовсім різних людей. Серед них - викладачі вишів та шкіл, поети і прозаїки, музиканти, актори і художники, журналісти і бібліотекарі, учні та просто сусіди по вулицям імені Коцюбинського та Сіверянській. Теплота і щирість цих зустрічей створюють враження, що всі ці люди є рідними та близькими, і об'єднує їх повага до пам'яті та шанобливе ставлення до всього, що пов'язано з постаттю Коцюбинського. **Саме ця об'єднуюча сила і є першим і головним феноменом імені Коцюбинського.** Його ім'я ніби зачаровує, немов магнітом притягує до себе всіх, хто потрапляє в його магічне коло.

Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського

Людина – шарм - так можна означити його постать зі слів і чоловіків, і жінок, що оточували Михайла Михайловича. Ми знаємо багато епітетів з цих означень – лагідний, доброзичливий, приємний, усміхнений, ненав'язливий. Але як же таке самопозиціонування драгувало і виснажувало самого Коцюбинського! Це засвідчують листи Михайла Михайловича до близьких йому людей, бо він добре знав - за природою своєю чоловік повинен бути

мужчиною, завойовником, його мета – відбирати для себе, а не роздарювати себе людям.

В чому ж корінився цей **феномен людського і чоловічого шарму**? Мабуть, в його сімейному оточенні, яке складало переважно жінки – мати, сестра, дружина – особи сильні і слабкі водночас. Як людина вдячна і любляча, Михайло Михайлович безкінечно обохнював своїх жінок за турботу, увагу і любов до себе. Саме від них взяв Коцюбинський ті «жіночі» риси, про які йшлося вище. Що до зовнішності, то треба додати те, що Коцюбинський почав рано хворіти, і до того ж, все життя палив і від того мав нездоровий вигляд – жовта шкіра, особливо на пальцях, погані зуби тощо. Можливо, ці обставини і **намагання попри все виглядати достойно, зробили необхідною цю маску безмежної доброзичливості**.

Окрім того, Коцюбинський був **великим людинолюбом**. Він любив всіх – маленьких і дорослих, бідних і багатих, здорових і хворих, розумних і порожніх. Він цікавився всіма, колекціонував людські характери, риси, посмішки, вади тощо. Коцюбинський не уникав спілкування з жодною людиною, що траплялась на його шляху. І нікого ніколи не осудив, не образив. **Огида і нехтування – ці реакції не з його особистого набору реакцій на людину**. Перебуваючи на Капрі в 1912 році, Коцюбинський пише в листі до дружини: «Наш садівник женився і запросив нас на весілля. Треба було йти. Купив я йому в подарунок краватку й пішов (знов з цілою нашою компанією). Весілля одбувалось в кав'ярні. Дві невеликих хати, з високими стелями в формі склепінь (арок), прибрані флагами і зеленню. Народу стільки, що нема чим дихати. Садовлять мене під стіну. Але так тісно, що якась дама (здається, прачка, бо має сильно червоні руки) половиною сидить мені на коліні і так гріє, що я ледве дихаю. Але

Острів Капрі

терплю. Сусідка потішає мене, що їй теж погано сидіти, і кладе свою руку мені на коліно. Терплю, бо у нас починається з нею цікава розмова, всякі сплітки про гостей, наречену і т. інше. Два мандоліністи і скрипач безперестану грають. Починаються танці. Круглий гладкий звощик танцює тільки з своєю жінкою, танцює добросовісно, вірно. Але се не подібно до танців, бо дуже тісно. Наче раки в горщику киплять. Молода – суха і дуже негарна – весь час мовчки сидить у кутку. Обносять якимись сухими калачиками, печеними для економії вдома з 2 сорту муки. Вони сухі, кришаться, і скоро вся одежа у мене і волосся моєї сусідки в кришках. Якесь стара жінка, літ 90, підтанцьовує і плеще в долоні. Рот завалився, наче од землетрусу, а в чорну шпару цікаво заглядають з одного боку ніс, з другого – борода. Вона зігнулась удвоє, але весела і жвава в своїй рожевій одежі і старинних великих ковтках. Починається тарантела – і стара іде танцювати. Взагалі – це самий комічний номер. Європейські костюми так не підходять до тарантели, що роблять танець смішним. Маленький кравець в чорній тужурці з круглими полами танцює з перекупкою помаранчів. Виймають з кишені брудні хустки од носа і, склавши косинкою, крутять над головою. Обносять вермутом (солодким вином). На таці, яку несе хитрий селянин, що радий, коли хто не хоче пити, стоять повні чарки, а ззаду ходить дівчина з повною пляшкою. Якись двоє дівчаток 5-6 літ вже зовсім п'яні і просять монету. Виступає льокай з сінематографа і співає під музику у 18-й раз ту ж саму пісню захриплим голосом. Я питаю молоду, чому вона не танцює, а вона мені відповідає, що вона з кладовища. І справді, наш Луїджі наче викопав її з домовини. Так ми пріли і дивились на танці і пили вино до 11 години».

Цікаво дослідити ще один феномен Коцюбинського – його виняткову інтелігентність і освіченість. Інтелігент – це людина, яка свою працю ґрунтує на розумі і знаннях. Читаємо у М.Слабошпицького в книзі «Що записано в книгу життя»: «Оскільки Коцюбинський був дитиною глибоко домашньою, а в їхньому домі не культивувалися ідеали мілітарні чи спортивні (та й здоров'я він був вельми слабкого), то не мріялось йому, що стане Ганнібалом, Наполеоном чи Христофором Колумбом. Його притягли до себе книжки. Він підсвідомо відчув, що книжка – це шлях до того, ким він замріяв стати. Книжка – як засіб переробити себе на

краще». Справа в тому, що Коцюбинський не закінчив університету. Для досягнення своєї мети, про яку говорить Слабошпицький, Коцюбинський самостійно опанував широкий спектр знань. До речі, широке коло його пізнавальних інтересів і зацікавлень ще не вивчене – джерела заховані в його листуванні, в його меморіальній бібліотеці.

Коцюбинський знав *9 європейських мов*, а через це – всю відому на той час літературу. Знався на *музичному і театральному мистецтві, студіював психологію, етнографію та етнологію, цікавився політекономією, історією, медициною, журналістикою*. В його домашній бібліотеці – підручники, словники, періодичні видання і, звичайно, белетристика.

Всі надбані
знання

переливались у
літературну
творчість.

Коцюбинський
міг би стати
журналістом,
видавцем,
книготорговцем,
перекладачем.

Він непогано
знав економіку,
фінанси, це

зафіксовано в його листах – численних свідках його спілкування з видавцями. Він був гарним статистиком; його справи в статистичному бюро високо цінувалися. В молодості Коцюбинський очолював житомирську газету «Волинь», і це теж робив як фахівець. Але все це було для нього «не тим».

Справою життя стала література. Попри все, а головне попри нестачу грошей, бо в чималенькій родині, яку утримував Коцюбинський, ніколи не було статків. Головне протиріччя, що буквально вбивало Коцюбинського все життя, це протиріччя між покликанням творити і обов'язком перед рідними. ***Все життя він намагався поєднати не поєднане – заробіток і письменницьку працю***. І це йому кінець кінцем вдалося!

На превелике щастя усвідомлення того, що саме письменництво повинно стати джерелом фінансування родини, було не тільки у Михайла Михайловича, а і у його дружини. **Саме вона понад всі родинні цінності поставила творчу працю чоловіка**, взяла на себе весь побутовий сімейний тягар, «розрулювала» всі проблеми і негаразди. Михайло Михайлович, звичайно, не стояв осторонь, але Віра Устимівна віртуозно головувала в родині.

З іншого боку, Коцюбинського завжди дуже обурювала та обставина, що літературною творчістю не можна заробляти. До речі, ця проблема існувала завжди. І не тільки у Коцюбинського, і не тільки в Україні. Такої професії – письменник – нема в жодному суспільстві. Заробити можна на хітах і брэндах. Тобто треба бути або відомим письменником, або написати принаймні хоч один талановитий твір. Визнання дуже нечасто приходить до живого письменника. Як правило, це відбувається після смерті автора. **Але Коцюбинському вдалося ще за життя отримати це саме визнання і разом з ним – стипендію**, тобто грошовий постійний заробіток за свою літературну творчість. Треба сказати, що Коцюбинський старанно ці гроші відпрацьовував.

Феноменальними рисами Коцюбинського були і порядність і чесність; обидві такі бездоганні, що межували з патологією. Перш за все це стосувалося грошових справ. Вчасно **розрахуватися з перекладачем чи художником**, що ілюстрував його книги, - справа честі. Самому **вивірити зверстаний рукопис**, щоб не допустити жодної помилки, - справа честі. **Вчасно повернути чужу книгу** (а тоді обмін книгами був необхідністю) або рецензований ним рукопис – справа честі.

Відпрацьовуючи стипендію, Коцюбинський майже закинув читання – таке необхідне і улюблене заняття. Бо не можна гаяти часу, треба **здавати рукописи в свій термін**. І це теж – справа честі.

Коцюбинський **був вдячним слухачем**, і цим користувалися всі. Особливо любили Коцюбинського графомани. В листі до дружини із Житомира читаємо: « Пішов я до Кравченка, генералового знайомого... Той як схопив мене, так зараз почав мені читати свої твори, писані по-московськи. Дурне, безграмотне й нецікаве. Читати почав він з невеликого зшиточка, потому зараз, не даючи мені отямитись, вийняв з шафи грубого

зшитка, далі ще грубшого, а далі зразу витяг таку силу писаного паперу, що справді, без пересади, можна б було дві зими тим папером топити всі грубки в квартирі. Захоплюючись, не даючи ані собі, ані мені віддихнути, не даючи слова промовити, він мені читав і читав всяку нісенітницю аж до 12 години вночі. Ледве вирвався». І він уважно вислуховував, хоч враженнями ділитися не любив – вважав себе поганим критиком. Але коли йшлося про публікацію графоманських «шедеврів» Коцюбинський був непримиренним і досить суворо протистояв таким спробам. В листі до

А. Дуляка він намагався це пояснити: « Коли чоловік пише для себе, виливає своє горе й радощі, то йому легше стає. Чому ж тоді не писати? Тоді і всякі помилки прощаються. Інше діло друкувати. Це так, наприклад: я не кравець, а скортіло мені пошити собі одяжу. Ну, звісно, як пошив, так пошив, сам зношу, нікому діла до того нема. А коли б я схотів винести ту одяжу на торг, де продають одяжу гарні кравці, то мене б засміяли, що я так пошив, і ніхто не купив би мого шитва. Щоб писати, треба попереду учитись, учитись і учитись. Та й цього не доволі. Є багато на світі учених людей, а поетів мало. Треба мати талант».

Взагалі-то , все, що стосувалося літератури, для Коцюбинського було більш ніж серйозним. Супротив класиків, таких як Панас Мирний, не завадив **запровадити і просувати літературу, призначену інтелігенції**. Ініціював цю справу саме Коцюбинський. До цього часу письменники вважали своїм обов'язком писати тільки для народу або про народ. На додачу про патологічну інтелігентність Коцюбинського така цікавинка: навіть в карти він навчився грати тільки в 1910 році – «чиста розпуста» - серед капрійської письменницької спільноти.

І ще одне. Хворе серце спровокувало і **хворі нерви**. Чи була ця нервова хвороба дійсною, чи уявною – стверджувати зараз неможливо. Навіть якщо її не було, Коцюбинському варто було б вигадати дещо подібне, щоб мати змогу вихлюпнути назовні всю свою незгоду і з самим собою, і з несправедливістю оточуючого світу. Варто згадати описуваний ним в листі до дружини випадок на пошті. На ім'я Коцюбинського надійшов лист, в який, за тайними свідченнями, начебто було вкладено заборонені вирізки про

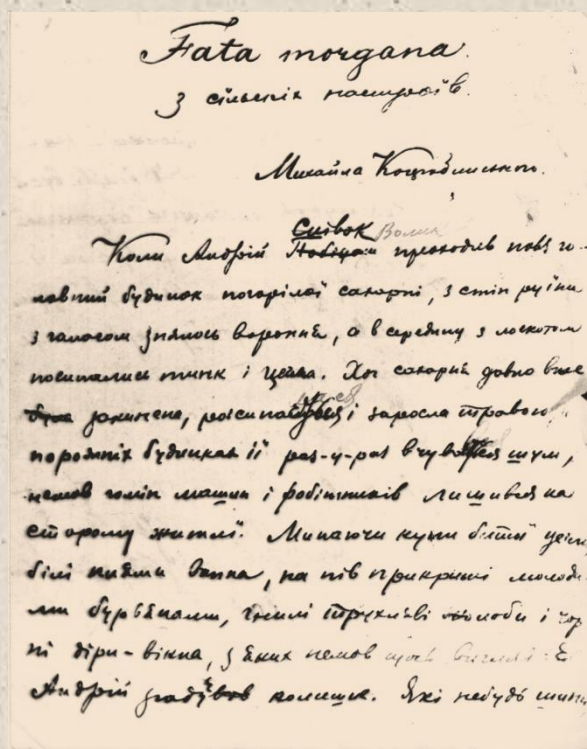
святкування ювілею Котляревського. Листа намагалися відкрити, але Коцюбинський, спираючись на знання закону, влаштував скандал і не дозволив цього зробити. Тобто *«хворі нерви» давали йому змогу вичавити з себе раба самого себе.*

Один з містичних феноменів Коцюбинського – мовний феномен. Він народився у російськомовній родині, а українською заговорив випадково. В автобіографічному листі для видавництва «Вік», датованому

1902 роком, читаємо: «Дома у нас, хоч любили все українське (рід мій ведеться од давніх українських бояр), проте мова була російська, і я, хоч чув од челяді українську мову, говорив лише по-російськи. Занедужавши на дев'ятому році на запалення в легенях,

я у гарячці почав говорити по-українськи, чим немало здивував батьків. Потому, коли я видужав, часті розмови про цей факт розбудили в мені інтерес до українського слова, і вже 9-10 літ – пам'ятаю, я складав українські пісні на взірць народних». Слугувати українському слову стало принциповим для Коцюбинського на все життя. До того ж, він є чи не єдиним прикладом українського письменника, що *просував українську авторську книгу саме українською мовою, а не тільки в перекладах, на російському книжковому ринку.* Показовим є листування з російським видавцем Ісааком Розенфельдом. В травні 1912 року Розенфельд пропонує Коцюбинському: « На будуще время я бы охотно условился с Вами печатать Ваши рассказы на русском языке до появления их в малороссийских изданиях, а ещё лучше будет, если Вы можете иногда предоставлять нам исключительно Ваши произведения». Коцюбинський висловлює свою ділову пропозицію: « я предпочёл бы печатать некоторые из моих рассказов одновременно в Вашем журнале (перевод с рукописи) и в украинском при условии оплаты листа 125 руб. Вознаграждение переводчика в эту

сумму не входить.

Рассказы, которые будут напечатаны раньше в Вашем журнале, а потом уже, через известное время, в украинском издании, оплачиваются Вами 200 руб. за лист.

Что касается предоставления Вашему журналу исключительного права на помещение некоторых моих рассказов, то это предложение для меня неприемлемо (если, конечно, я правильно понял смысл предложений – лишение меня права печатать предоставленный Вам рассказ в украинском подлиннике)».

І пізніше: « Перевод с рукописи будет делать мой переводчик М.М. Могилянський, к которому я уже привык. Предварительно я просматриваю и исправляю его работу, так что Вы получаете авторизованный перевод. Если цена, предложенная раньше мной, обременительна для Вас, то я согласен понизить её до 150 руб. за лист, с вознаграждением из этой суммы переводчика. Иными словами, переводчику плачу я, а редакция журнала производит расчет исключительно со мной (по 150 руб. за каждый лист). Думаю, что эти условия вполне приемлемы для Вас».

Якщо викласти це однією фразою: *«Українське слово повинно стати вигідним!»*. Цю б впевненість сучасним українським авторам!

Острів Капрі

Ще один феномен творчої особистості Коцюбинського – це феномен сонцепоклоніння і пов'язаний з ним особливий естетизм. Сонце, природу, квіти і все земне життя Коцюбинський обожнював протягом всього життя.

Фізично Сонце давало йому життєву силу. На італійському Капрі під

палючим південним сонцем сердечник Коцюбинський почувався набагато краще. Квіти він не просто любив, він знав про них все, черпав з їхньої краси своє натхнення. Побачивши знайому по Україні квітку на Капрі, він невимовно радів, наче зустрів близьку людину. Джерелом життя – ось чим була для нього природа. Звідти і любов до всього красивого та неймовірно відчуття фальші. Про його любов до красивого одягу ходять легенди. Це перше, на що оточуючі звертали увагу.

Мальви в саду біля будинку
М. Коцюбинського в
Чернігові. Фото В.Кошмала

Вишуканість і бездоганність – це одна з небагатьох вимог, які він висував і до себе, і до дружини, і до дітей. Навіть проби фотографій, зроблені у студії, прискіпливо переглядалися ним і замовлялись тільки ті, які задовольняли Коцюбинського.

Сад М. Коцюбинського

Він не шкодував часу на вмовляння своєї Вірунечки пошити саме таку сукню, яка здавалось йому, більше пасувала красуні-дружині. Тканини часто він вибирав і купував сам. Діти Коцюбинських виглядали чарівними квіточками. Окрім того, *Коцюбинський дбайливо слідував за тим, щоб видання його книг виходили ошатними.*

Він намагався досягти гармонії і в шрифті, і в малюнках, і в обкладинці, в розмірах книги. Сам замовляв ілюстрації художнику, вибирав папір.

В спілкуванні з людьми теж уникав фальшивих нот і завжди їх помічав. В листі до дружини з Капрі читаємо: « Велася жива бесіда, спочатку письменники вилаяли всіх своїх товаришів, потому похвалили один одного, словом – все йшло як слід».

Найцікавіший феномен Коцюбинського – це феномен нащадків. Знайдеться не дуже багато відомих у минулому українців, пам'ять про яких так ретельно і обережно зберігалась і охоронялась родиною, нащадками. Саме

**Юлій Романович
Коцюбинський**

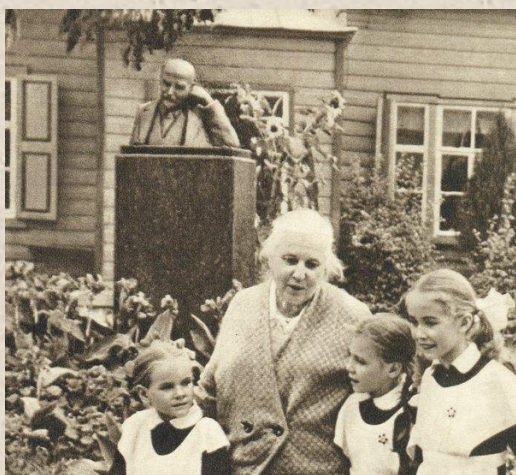
нащадкам Коцюбинського ми повинні бути

**Хома Михайлович, Катерина Яківна
Коцюбинські та їх донька Михайлина**

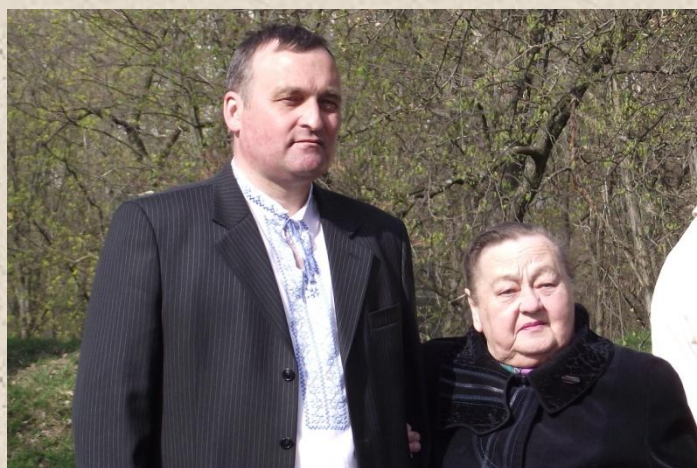
вдячними за те, що його ім'я не зникло з культурної мапи України, ніколи не принижувалось і не зневажалось. Низький уклін всім поколінням Коцюбинських: Хомі Михайловичу і Катерині Яківні, Ірині Михайлівні і Михайлині Хомівні, Юлію Романовичу і Антоніні Іллівні, Ігорю

Юлійовичу і Наталі Михайлівні – тим, хто *зберігав і зберігає безцінне для них ім'я і радо діляться своєю любов'ю з нами.*

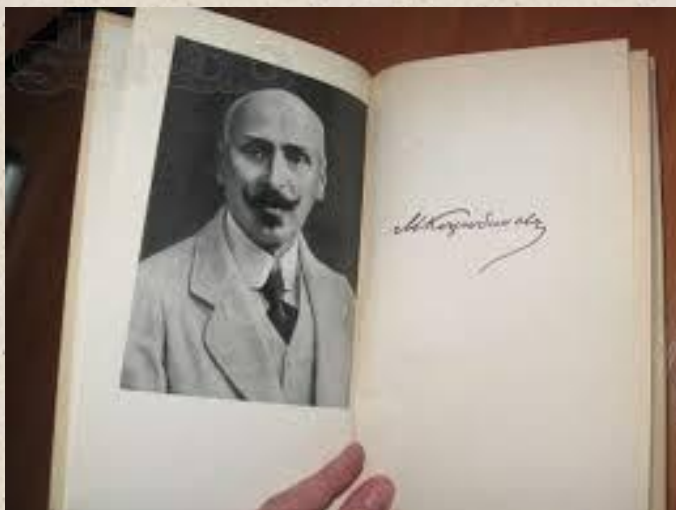

Ірина Михайлівна Коцюбинська

Ігор Юлійович і Антоніна Іллівна Коцюбинські

Але найголовнішим був і залишається феномен творчості Коцюбинського: магія його слова і магія його світовідчуття, виражена в слові. Цей феномен *незбагнений* і досі. Коцюбинський не підпускає до себе дослідників із звичайними літературознавчими мірками. І сьогодні не можливо визначити,

чому його *проза зачаровує, як музика*. Якщо читати Коцюбинського вголос, навіть без спеціальної підготовки, впевнюєшся, що його мова тече плавно, як вода у річці. І жодного камінчика у вигляді збігу приголосних, жодної вимушеної паузи. Язык ніби сам, незалежно від читця, вимовляє слова. Навіть такий складний текст, як «Тіні забутих предків».

Існує такий постулат: Коцюбинський – поет в прозі. Він ще й музикант в прозі. Використання Коцюбинським законів музичної гармонії в прозі розпочала вивчати ще в 1906 році Л.М.Старицька-Черняхівська. Але її розвідка, на жаль, була розкритикована як несуттєва і суто жіноча.

Тут виникає ще одне питання без відповіді: чому Коцюбинський не став поетом? Може, тому, що проза життя, як і земля під ногами, ніколи не відпускали Коцюбинського в поетичні емпіреї?

А ось *психологічний вплив* прози Коцюбинського на читача – це за рахунок його особистих переживань тих подій і почуттів, що зображував на папері. Бо душу його обпікала кожна сльозинка його героїв. Людське горе і щастя було його болем і радістю; недбалість і підступність – його поразкою; любов – його розрадою. «Жити хочу» - це останні слова Коцюбинського.

За сто років після своєї смерті Коцюбинський отримав набагато більше любові, ніж за життя. І це дуже корисно і для його душі, і для душ його шанувальників. Йому присвячено небагато творів, але скільки в цьому «небагато» вартісного. Перш за все це

фільм Параджанова – геніальне суголося двох геніальних творців – письменника і кінематографіста. До розряду дуже вдалих належить видана нещодавно «оркестровка» біографії Коцюбинського на 9 голосів його сучасників, що вийшла з-під пера М.Слабошпицького. Вражає і дуже особистісна і щемна історія любові Коцюбинського, написана молодою українською авторкою Барбарою Редінг.

Сучасник Михайла Михайловича Микола Чернявський якось зауважив: «... Як художник Коцюбинський не сказав у нашому письменстві свого останнього слова». Це дійсно так, тому нам не залишається нічого іншого як взяти на себе це останнє слово. *« Душа готова, струни тугі, налагоджені, вона «вже грає...» - Коцюбинський «Intermezzo».*

Ольга В'ячеславівна Гайова, зав.відділом обслуговування Чернігівської міської центральної бібліотеки ім. М.М. Коцюбинського